

GRAMATICA DEZVOLTĂRII ÎN METAPSIHOLOGIA FREUDIANĂ

Daniel Munteanu

Metapsihologia freudiană este o teorie a dezvoltării și funcționării psihice. Apariția și menținerea vieții, viața psihică și apariția conștiinței sunt, după **Freud**, opera Eros-ului, pulsivitatea de viață¹. Pentru el rămâne totuși misterios mecanismul Eros-ului² care “are drept scop complicarea vieții și, desigur, menținerea ei prin integrarea tot mai largă a substanței vii.”³ **Freud** a exprimat în mai multe rânduri speranța ca biologia⁴ sau altă știință⁵ să aducă lămuriri asupra problemelor teoriei aparatului psihic. Astăzi speranța lui Freud ne pare împlinită, deoarece încercările de explicare a misterului vieții în particular și a fenomenelor complexe în general s-au transformat într-o teorie solidă: teoria complexității. Această teorie descrie gramatica, setul de reguli, pe care-l respectă toate sistemele cu auto-organizare și evolutive, dintre care cele mai complexe sunt sistemele vii. **Vann Spruiell** spune că teoria freudiană, prin abordarea sistemului hipercomplex care este aparatul psihic, a pregătit terenul pentru această dezvoltare științifică.⁶ Putem afirma chiar mai mult, și anume că în metapsihologia lui **Freud** sunt descrise în mod explicit regulile gramaticii dezvoltării și funcționării sistemelor complexe. Argumentarea acestei afirmații este tema prezentei lucrări.

¹ În Dincolo de principiul plăcerii scrie: “La un moment dat, acțiunea unor forțe despre care nu putem ști încă nimic a făcut ca în materia anorganică să apară proprietățile materiei vii. S-ar putea ca acest lucru să se fi produs printr-un proces asemănător celui care, mai târziu, a făcut posibilă apariția conștiinței la un anumit nivel de dezvoltare a materiei vii.” p.57

² În Nouvelles conférences sur la psychanalyse scrie: “S’il est vrai qu’un jour, en un temps immémorial, la vie surgit d’une façon inimaginable de la matière inanimée[...]” p.146

³ Freud - Eul și Seul p.131

⁴ Freud - Dincolo de principiul plăcerii p.88

⁵ Freud - Pentru a introduce narcisismul p.262

⁶ Vann Spruiell - "Deterministic Chaos And The Sciences Of Complexity: Psychoanalysis In The Midst Of A General Scientific Revolution", J. of APA, 1993, No. 41, p.3-44.

1. Trăsăturile esențiale ale sistemelor complexe

Sistemele complexe reușesc să-și păstreze structura internă și funcționarea, se mențin protejate de “acțiunea nivelatoare, distructivă a uriașelor energii exterioare”⁷ Reușesc să se auto-organizeze, să se adapteze și să evolueze datorită unor *proprietăți* și *mecanisme* generale. Voi prezenta aceste trăsături având drept model descrierea lor făcută de **John H. Holland** în cartea *Ordinea ascunsă*⁸.

Sistemele complexe, scrie **Holland**, sunt constituite din *elemente active cu structuri și funcții diverse*, numite *agenți*. Comportamentul fiecărui agent este determinat de o colecție de reguli. Comportamentul sistemului depinde de interacțiunile dintre agenții care sunt ierarhizați formând o rețea. Agregarea unor agenți generează un *meta-agent*.⁹ Sistemele complexe sunt compuse din agenți care interacționează și care pot fi descriși în termeni de reguli. Acești agenți se adaptează schimbându-și regulile pe măsură ce acumulează experiență. În sistemele complexe, *o mare parte a mediului unui agent adaptativ constă din alți agenți, astfel că o parte a efortului de adaptare este cheltuit pentru adaptarea la ceilalți agenți din sistem*. Această proprietate este o sursă importantă de generare a unor tipare temporale ale comportamentului sistemului complex.¹⁰

În continuare voi defini cele șapte trăsături ale sistemelor complexe:

Agregarea este emergența unui comportament la scară mare rezultată din interacțiunile agenților mai puțin complecși. Agregarea conduce la formarea meta-agenților, care la rândul lor se pot agrega.¹¹

Etichetarea este mecanismul folosit pentru agregare și formarea granițelor în sistemele complexe. Prin etichetare se pun în evidență proprietăți care sunt ascunse de simetrie și astfel este facilitată interacțiunea selectivă.¹²

Nelinearitatea este proprietatea interacțiunii dintre agenți care determină un comportament global mai complicat decât care poate fi prezis prin adunarea

⁷ Freud DPP p.42

⁸ John H. Holland - Hidden order. How Adaptation Builds Complexity, Helix Books, 1995

⁹ op. cit. pag. 6

¹⁰ op. cit. pag. 10

¹¹ op. cit. pag. 11

¹² op. cit. pag. 13

sau calcularea mediei valorilor unor variabile ale agenților.¹³

Funcționarea (flows) este activitatea propriu-zisă a sistemului ca rețea în care agenții sunt noduri și interacțiunile posibile dintre ei sunt legăturile. Nici rețeaua și nici funcționarea ei nu sunt fixe în timp: agenții și interacțiunile lor pot apărea sau dispărea în funcție de criteriul adaptării.¹⁴

Diversitatea agenților care compun sistemul. Această proprietate creează *posibilitatea selecției agenților* în funcție de condițiile de mediu intern sau extern.¹⁵

Modele interne Sistemele complexe pot face previziuni, pot anticipa. Aceasta datorită mecanismului lor prin care creează modele interne.¹⁶

Construirea de elemente În situații reale, un model intern trebuie să se construiască pe baza unui număr limitat de percepții asupra noului mediu. În plus, modelul este util doar dacă există o repetiție a situațiilor modelate. Modelarea se face datorită abilității sistemului de a descompune o scenă complexă în părți. Aceste părți sunt refolosite pentru perceperea noilor situații. Sistemul câștigă experiență prin utilizarea repetată a elementelor deja învățate.¹⁷

2. Două modele ale dezvoltării

Spuneam la început că teoria complexității oferă soluții pentru paradoxul apariției vieții și a vieții psihice. Aceste soluții sunt teoria apariției vieții a lui **Suart A. Kauffman**¹⁸ și teoria originii culturii a **Liane Gabora**¹⁹. Prezentarea sintetică a celor două modele ne va ajuta să privim într-o nouă lumină metapsihologia lui Freud și să descoperim în ea rădăcinile teoriei moderne a complexității.

¹³ op. cit. pag. 23

¹⁴ op. cit. pag. 23

¹⁵ op. cit. pag. 27

¹⁶ op. cit. pag. 31

¹⁷ op. cit. pag. 34

¹⁸ Stuart A. Kauffman - The Origins of Order, Oxford University Press, 1993

¹⁹ Liane Gabora - Autocatalytic Closure In A Cognitive System: A Tentative Scenario For The Origin Of Culture, Psychology 9 (67), 1998

2.1. Teoria apariției vieții

Paradoxul apariției vieții se poate exprima astfel: dacă vietățile există pentru că alte vietăți le dau naștere, atunci cum au apărut primele vietăți?²⁰

În biologie, auto-replicarea este orchestrată prin rețeaua de interacțiuni dintre ADN, ARN și proteine. Avem din nou de-a face cu o problemă tip găină-și-ou. Dacă proteinele sunt făcute prin decodificarea ADN-ului, și ADN-ul necesită acțiunea catalitică a proteinelor pentru a fi decodificat, atunci care a fost primul? Cum se poate forma un sistem complex, ale cărui părți sunt interdependente mutual?

Răspunsul găsit de Kauffman pentru paradoxul apariției vieții este următorul: viața nu a apărut cu o singură moleculă capabilă să se auto-replice, ci cu o mulțime de molecule capabile să se auto-replice în colectiv. Nici o moleculă nu se poate replica pe ea însăși, dar fiecare moleculă poate induce replicarea altor molecule din colectiv, și astfel propria ei replicare este indusă de alte molecule din mulțime. Acest dublu rol de ingredient (sau stimulant) și produs de reacție este frecvent pentru proteine și moleculele de ARN. Această colectivitate de molecule care, ca grup, catalizează propria ei replicare formează **un sistem auto-catalitic**.²¹ Interacțiunile autocatalitice exprimă proprietatea de **neliniaritate** a sistemelor complexe.

Mai multe molecule polimerice, în calitate de **agenți** ai sistemului, pot cataliza o reacție cu randamente diferite (**diversitatea**). Apare astfel **posibilitatea selecției** între catalizatori, moleculele-agent ale sistemului.

Pentru o valoare a unui parametru, care depinde de numărul de molecule catalitice (**agenți**) și de numărul de reacții din sistem, **funcționarea** sistemului intră într-o **tranziție de fază** formând **un sistem auto-catalitic (agregarea)**.

În continuare, sistemul auto-catalitic are două regimuri posibile de funcționare: **subcritic**, în care numărul de polimeri și reacții este fix, și **supracritic**, în care poate încorpora noi polimeri, adică să **asimileze**.

Teoria auto-catalitică a originii vieții a lui Kauffman soluționează problema găinii-și-oului punând în aceeași entitate colectivă atât codul cât și decodorul. Codul este încorporat în structura fizică a moleculelor; formele și sarcinile lor electrice le înzestrează cu propensiunea de a reacționa una cu alta sau de a se “decodifica mutual”, astfel încât ele produc o copie a “sinelui”

²⁰ op. cit. § II.3.

²¹ op. cit. § II.4.

colectiv.²²

2.2. Teoria originii culturii

În scenariul originii vieții (OV), ADN codifică instrucțiunile pentru construcția corpului care este probabil să supraviețuiască într-un mediu asemănător celui în care au trăit ancestorii săi. În scenariul originii culturii (OC), **un model intern** al lumii codifică informațiile despre sine, mediu și relațiile dintre aceștia. În ambele cazuri, decodificarea unui segment din această depozit de informații generează o nouă clasă de informații care coordonează felul în care va fi decodificată informația în continuare. Decodificarea ADN-ului generează proteine care, la rândul lor, orchestrează decodificarea ADN. Rememorând un aspect al **reprezentării lumii** și aducând-ul în conștiință, generăm o experiență imediată, o **memă**²³, care, la rândul ei determină care este partea relevantă a reprezentării lumii care trebuie folosită pentru următoarea trăire, experiență. În teoria originii culturii memele au rolul de **agenți** în sistemul cognitiv. **Gabora** emite ipoteza că evoluția memelor începe cu emergența unei entități colective auto-catalitice care acționează în calitate de cod și decodor în același timp. Factorul care întemeiază sistemul cognitiv ar fi constituirea unei rețele de meme inter-conectate, o reprezentare a lumii, care progresiv modelează și este modelată de **fluxul auto-generat al gândirii**.²⁴

Prin funcționarea sistemului auto-catalitic de meme (**agenți**) se produce **abstractizarea**, care are ca rezultat crearea de noi meme, în calitate de **meta-agenți** în termenii lui **Holland**.²⁵

Atât timp cât similaritatea statistică a memelor este păstrată în cursul gândirii, spune **Gabora**, **gândirea** poate fi considerată ca formă de **auto-replicare internă a memelor**. Evoluția culturală are, în afară de această formă de replicare internă, și mijloace interne de **generare a variațiilor**. În fluxul gândirii, memele consecutive nu sunt exact replicate; fiecare memă este o variație a celei precedente. Există de asemenea o **formă internă de selecție**. Selecția are loc sub forma tendințelor, nevoilor, mecanismelor de focalizare a atenției și organizării

²² idem

²³ Termenul **memă** este folosit pentru a desemna orice unitate de informație culturală, așa cum este ea reprezentată în creier. Memele sunt idei, atitudini, teorii și rezultatele lor pot fi acțiuni, vocalizări, sau artefacte. Termenul aparține lui **Richard Dawkins** și sugerează asemănarea funcțională cu **gena**, analogul ei biologic.

²⁴ Liane Gabora - op. cit. § III

²⁵ op. cit. § III.1.

asociative a memoriei, aceasta determinând modul în care o memă evocă pe alta. Astfel, toate componentele procesului evolutiv au loc în mintea unui individ izolat.²⁶

Memoria, sau o parte a ei, este holografică în sensul că există căi de asociere de la orice memă la oricare altă memă. Împreună formează o mulțime auto-catalitică. Ceea ce înaintea apariției gândirii era doar o colecție de memorii izolate, este acum o rețea structurată de concepte, instanțe și relații - o reprezentare a lumii.²⁷

În evoluția culturală, pe lângă mecanismul replicării interne a memelor, există forma inter-individuală de replicare prin predare și imitație. Cultura depinde atât de forma intra-individuală, cât și inter-individuală de replicare a memelor.²⁸

3. Concepția freudiană

După scurta și desigur simplificata trecere în revistă a rezultatelor teoriei complexității, am ajuns în punctul din care putem începe o analiză a metapsihologiei. Vom face această analiză fără pretenția de a fi exhaustivi și fără a trata separat cele două etape ale teoriei, cele două topici. Așa cum arăta **Benno Rosenberg**²⁹, între acestea este o continuitate și o legătură dialectică.

Aparatul psihic:

- se dezvoltă pornind de la o structură inițială;
- în funcționarea lui este supus influenței stimulilor exteriori, a excitațiilor pulsionale endogene și a propriilor principii de funcționare;
- dezvoltarea aparatului psihic presupune creșterea complexității lui și asimilarea de informații primite din mediu și din corp.

3.1. Structura aparatului psihic

"Să ne reprezentăm, așadar, aparatul psihic ca pe un instrument complex, ale cărui părți constitutive le vom numi instanțe sau, pentru mai multă claritate, sisteme." Sistemele "sunt parcurse de anumite procese psihice într-o ordine

²⁶ op. cit. § III.2.

²⁷ op. cit. § III.3.

²⁸ op. cit. § III.4.

²⁹ Masochismul mortifer. Masochismul gardian al vieții.

temporală determinată, începând cu excitația." Aparatul psihic are o orientare. "Oricare dintre activitățile noastre psihice pornește de la excitații (interne sau externe) și sfârșește prin a genera influxuri nervoase. Așadar, aparatul va avea o extremitate senzitivă și o alta motorie." "Se impune acum să introducem o primă o primă diferențiere la extremitatea senzorială. Percepțiile lasă în aparatul psihic o urmă, pe care o putem numi «urma amintirii»". Sistemul care păstrează amintirile este sistemul mnezic.³⁰

Aparatul psihic are trei principii de funcționare: principiul Nirvana, principiul plăcerii și principiul realității. Toate aceste trei principii exprimă tendința aparatului psihic de a reduce pe cât posibil tensiunea. De la primul principiu la ultimul, cerința de a reduce tensiunea internă este mai puțin imperativă și mai legată de experiența anterioară și condițiile externe de moment.

Există trei categorii de excitații endogene la care este supus aparatul psihic: pulsunile de auto-conservare, pulsunile sexuale și pulsunile agresive.

În starea inițială, aparatul psihic este un seu-eu nediferențiat.³¹ Asaltat de excitații, aparatul psihic poate deosebi excitațiile externe, de care poate scăpa printr-o acțiune musculară (o reacție de fugă) de excitațiile pulsionale endogene. Excitațiile pulsionale exercită o presiune constantă și cer o acțiune adecvată de satisfacere. Astfel aparatul psihic poate deosebi un 'afară' de un 'înăuntru'.³²

Necesitatea acțiunilor de satisfacere a nevoilor pulsionale complică aparatul psihic. În **Interpretarea viselor**, Freud scrie: "nu poate exista schimbare decât atunci când [...] se capătă experiența satisfacerii trebuinței, punându-se capăt excitației interne. O componentă esențială a acestei experiențe este apariția unei anumite percepții a cărei imagine mnezică va rămâne de acum asociată în memorie cu amintirea excitației provocate de trebuință. De îndată ce va fi reprezentată trebuința, va avea loc, datorită relației stabilite, declanșarea unui impuls psihic care va evoca din nou imaginea acelei percepții în memorie [...] Tocmai acest impuls este ceea ce numim noi dorință;"³³

Formarea dorințelor este însoțită de investirea afectivă a urmelor mnezice și asocierea lor. Urmele mnezice investite devin reprezentări psihice.

"Se știe, spune Freud, că din percepțiile care acționează asupra sistemului

³⁰ Freud, *Interpretarea viselor*, Cap. VII, B, pag.411

³¹ Freud, *Compendiu*, Cap. II, pag.6

³² Freud, *Métapsychologie*, Pulsions et destins des pulsions, Éditions Gallimard, 1968, pag.15

³³ S.Freud, *Interpretarea viselor*, Cap. VII, C, p.432,433

P noi conservăm și altceva decât conținutul. Percepțiile noastre se dovedesc a fi legate unele de altele în memoria noastră, în primul rând datorită întâlnirii lor anterioare pe planul simultaneității. Fenomenul acesta îl numim asociație.” Sistemul mnezic are mai multe elemente care fixează aceeași excitație în moduri diferite, după diferite criterii de asociație: simultaneitate, asemănare sau alte raporturi.³⁴

Atât aceste proprietăți ale memoriei, cât și asociațiile create prin experiența satisfacerii nevoilor pulsionale transformă sistemul mnezic. De la starea de colecție de urme mnezice, el devine un sistem de reprezentări asociate după mai multe criterii, **un sistem auto-catalitic**.

Reprezentarea-scop³⁵ asociată dorinței devine conștientă dacă dorința este permisă și există condițiile exterioare împlinirii ei. Dacă nu, reprezentarea-scop rămâne inconștientă.

Există astfel în aparatul psihic reprezentări inconștiente, preconștiente și conștiente. Trecerea unei reprezentări dintr-o stare în alta nu presupune o deplasare într-o altă zonă, ci “ceea ce pare a fi de starea de lucruri reală - că un quantum de energie și-a făcut apariția sau a fost retras dintr-o structură determinată, în așa fel încât structura psihică s-a aflat sub dominația unei instanțe sau a fost sustrasă puterii acelei instanțe.”³⁶

Pentru a deveni conștientă, o reprezentare inconștientă trebuie să treacă de două cenzuri: ce a sistemului preconștient și cea a celui conștient.³⁷ Sistemele inconștient și (pre)conștient au moduri diferite de reprezentare a obiectelor și de funcționare: “la représentation consciente comprend la représentation de chose - plus la représentation de mot qui lui appartient - la représentation inconsciente est la représentation de chose seule. Le système Ics contient les investissements de chose des objects, les premiers et véritables investissements d’objects; le système Pcs apparaît quand cette représentation de chose est surinvestie du fait qu’elle est reliée aux représentations de mot qui lui correspondent. Ce sont, nous pouvons le présumer, ces surinvestissements qui introduisent une organisation psychique plus élevée et qui rendent possible le remplacement du processus primaire par le processus secondaire qui règne dans le Pcs.”³⁸

³⁴ S.Freud, Interpretarea viselor, Cap. VII, B, p.413

³⁵ S.Freud, Interpretarea viselor, Cap. VII, E, p.458

³⁶ S.Freud, Interpretarea viselor, Cap. VII, FE, p.465

³⁷ Freud, Métapsychologie, L’inconștient, VI, Éditions Gallimard, 1968, pag.103

³⁸ Freud, Métapsychologie, L’inconștient, VII, Éditions Gallimard, 1968, pag.117

Sistemul (pre)conștient aparține Eului, care se diferențiază din seu la începutul vieții. “Deschis asupra lumii exterioare prin organele de simț ale sistemului perceptiv (P), *aparatur psihic constituie el însuși lume exterioară pentru organul de simț al conștiinței.*”³⁹ “Tot ceea ce poate să devină obiect al percepției noastre interne este *virtual*, cam așa cum imaginea dintr-o lunetă rezultă din interferarea razelor de lumină. Sistemele noastre, însă, care *în ele însele nu sunt psihice* și pe care percepția noastră psihică nu le-ar putea sesiza nicicând, le-am putea pe drept cuvânt compara cu lentilele care proiectează imaginea.”⁴⁰

Cele prezentate până acum dovedesc că, pentru Freud, aparatul psihic:

- *este un sistem complex, compus din agenți ierarhizați, guvernat de reguli proprii;*
- *constând de factori interni și externi, aparatul psihic funcționează emergent, generând noi calități, care nu aparțin părților sistemului;*
- *se auto-organizează, producând un nou meta-agent care este Eul.*

3.2. Formarea și dezvoltarea Eului

“Eul ne apare ca o realitate independentă, unică și bine diferențiată de restul existenței. [...] sentimentul eului, pe care îl posedă adultul, nu a putut fi unul și același încă de la origine. [...] Sugarul nu-și deosebește încă eul de o lume exterioară, pe care o consideră ca pe o sursă de senzații care afluează spre dânsul.”⁴¹ Primul obiect pentru eul infantil este sânul matern, adică primul “lucru situat «în afară» și pe care numai o acțiune specială îl constrânge să apară. [...] Un al factor va contribui să detașeze eul de ansamblul senzațiilor, adică să-l facă să recunoască un «afară», o lume exterioară: senzațiile de durere și de suferință, frecvente, variate și inevitabile, pe care principiul plăcerii, ca stăpân absolut, le cere suprimate sau evitate. Se dezvoltă tendința de izolare a eului, de expulzare a tot ceea ce poate deveni sursă de neplăcere și de formare pe această cale a unui pur eu-plăcere, căruia i se opune un «afară» afară străin și amenințător. Limitele acestui primordial eu-plăcere nu vor putea scăpa rectificărilor impuse de experiență.”⁴² “În felul acesta se detașează eul de lumea

³⁹ S.Freud, Interpretarea viselor, Cap. VII, F, p.469

⁴⁰ S.Freud, Interpretarea viselor, Cap. VII, F, p.466

⁴¹ S.Freud, Disconfort în cultură, Cap. I, p.292

⁴² op.cit., p.293

exterioară. S-au și mai exact: la origine eul include totul, iar mai târziu el exclude lumea exterioară.”⁴³

În **Eul și Seul**, Freud scrie: “Așadar, în viziunea noastră individul este alcătuit dintr-un sine psihic, necunoscut și inconștient, peste care se suprapune eul, situat superficial și care se dezvoltă din sistemul P (percepție) ca dintr-un nucleu.”⁴⁴ “Constituirea eului și separarea sa de sine pare să fi fost influențată și de un alt factor, în afara sistemului P. Corpul individului și înainte de toate suprafața sa constituie un loc de unde pot veni concomitent atât percepții exterioare, cât și interioare. El este considerat un alt obiect, dar la atingere apar două tipuri de senzații, dintre care una poate fi asimilată unei percepții interne.”⁴⁵

Deci eul este legat de sistemul percepției care primește din parte corpului propriu excitații atât interne, cât și externe. Este motivul pentru care eul este atât subiect, reprezentant al pretențiilor pulsionale ale seului, cât și obiect pentru seu. “...eul lichidează primele și, fără îndoială, ulterioarele investiții obiectuale ale seului prin aceea că preia libidoul acestora și-l leagă de modificarea eului obținută prin identificare.”⁴⁶ “Les investissements objectifs sont dus aux exigences pulsionnelles du ça: le moi n’a d’abord qu’à les enregistrer, mais tandis qu’il s’identifie à l’objet, il se présente à la place de ce dernier devant le ça et veut accaparer sa libido.”⁴⁷

Dubla calitate a eului de obiect și subiect are consecințe foarte importante în structurarea și funcționarea aparatului psihic. *Această proprietate a eului este identică cu cea a sistemului auto-catalitic de molecule polimerice ale lui Kauffman ca și a reprezentării lumii a Lianeii Gabora. Este proprietatea de a fi atât ‘cod’ cât și ‘decodor’, atât investit cât și investitor, în același timp.*

3.3. Identificarea

“L’identification est une très ancienne forme, peut-être la plus importante, de l’attachement à une autre personne.”⁴⁸

“La origine, în faza orală, primitivă a individului investirea libidinală a

⁴³ op.cit., p.294

⁴⁴ S.Freud, Eul și seul, Cap. II, p.111

⁴⁵ op.cit., p.113

⁴⁶ op.cit. Cap. IV, p.138

⁴⁷ S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. III, p.107

⁴⁸ S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. III, p.89

unui obiect și identificarea nu pot fi distinse una de cealaltă.”⁴⁹

“...prima și cea mai importantă identificare care a fost realizată de individ: aceea cu tatăl preistoriei sale personale. Această identificare nu pare să fie urmarea unei investiții obiectuale întrucât ea este directă, imediată și anterioară oricărei investiții obiectuale.” Această primă identificare stă în spatele formării idealului eului.⁵⁰ Alegerile obiectuale care fac parte din prima perioadă sexuală se transformă în identificări secundare în cazurile normale, și întăresc identificarea primară.⁵¹ “De semblables identifications, résidus d’anciens investissements objectaux, se répéteront assez souvent par la suite dans la vie de l’enfant.”⁵²

Eul pune în funcțiune mecanismul identificării ori de câte ori condițiile o cer. Afectul asociat unei dorințe imposibil de satisfăcut se transformă în angoasă, de care eul se apără refuzând dorința și identificându-se cu obiectul ei. În plus, identificările sunt influențate de identificarea primară.

Putem spune că identificarea este un agent al aparatului psihic a cărui replicare este catalizată de o parte a celorlalți agenți ai sistemului.

3.4. Angoasa

“Nous avons dit que l’angoisse était un état affectif, c’est-à-dire une combinaison de certains sentiments de la série plaisir-déplaisir avec les décharges qui leur correspondent. Leur perception dépendent représente, sans doute par transmission héréditaire, le résidu de quelque événement important.” Freud consideră nașterea ca fiind evenimentul capabil să lase o astfel de urmă afectivă.

În fața unui pericol exterior, “la formation de l’angoisse, répétition de l’ancien acte traumatique, n’est qu’un signal et, dans ce cas, le reste de la réaction sert, soit par la fuite, soit par la défense, à faire face à la nouvelle situation périlleuse;”⁵³

“Nous avons admis que l’angoisse se produisait exclusivement dans le moi et que seul le moi était capable de créer et de ressentir l’angoisse [...] le trois modalités principales de l’angoisse: l’angoisse réelle, l’angoisse névrotique et

⁴⁹ S.Freud, Eul și seul, Cap. III, p.116

⁵⁰ S.Freud, Eul și seul, Cap. III, p.119

⁵¹ op.cit., p.119

⁵² S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. III, p.91

⁵³ S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. IV, p.113

l'angoisse de conscience peuvent facilement être rapportées à ces trois dépendances du moi: le monde extérieur, le ça et le surmoi.”⁵⁴

Angoasă de orice tip are drept model angoaasa reală a nașterii care poate fi considerată ca prototip al stării de angoaasă.⁵⁵ ‘La réaction d’angoisse’ este declanșată de situații periculoase exterioare sau interioare și ea produce refularea.

Angoasa este un alt exemplu de agent al aparatului psihic a cărui replicare este catalizată de perceperea unor situații periculoase. Angoasa catalizează, la rândul ei, reeditarea refulării.

3.5. Refularea

“Nous sommes donc fondés à admettre un *refoulement originaire*, une première phase du refoulement, qui consiste en ceci que le représentant psychique (représentant-représentation) de la pulsion se voit refouler la prise en charge dans le conscient. Avec lui se produit une fixation; le représentant correspondant subsiste, à partir de là, de façon inaltérable et la pulsion demeure liée à lui. [...] La deuxième stade du refoulement, le *refoulement proprement dit*, concerne les rejets psychiques du représentant refoulé, ou bien telles chaînes de pensées qui, venant d’ailleurs se trouvent être entrées en relation associative avec lui. Du fait de cette relation, ces représentations connaissent le même destin que le refoulé originaire.”⁵⁶

Refularea propriu-zisă (aprês-coup) nu se poate realiza fără atracția pe care o exercită refulatul originar și repulsia din partea conștientului. Refularea originară este menținută printr-o contra-investire din partea sistemului Pcs. Refularea propriu-zisă este menținută prin retragerea investirii din partea sistemului Pcs.⁵⁷ Încercare repetată a refulatului de a intra în Pcs declanșează în acest sistem producția dezagreabilă de angoaasă. Un prim pas pentru a o stăpâni angoaasa este investirea a unei reprezentări substitutive. Reprezentarea substitutivă este, pe de o parte, într-un raport asociativ cu refulatul, iar pe de altă parte este suficient de îndepărtată pentru a fi sustrasă refulării. Reprezentarea substitutivă are pentru Pcs rolul de contra-investire și este, în același timp, sursă

⁵⁴ idem, p.118

⁵⁵ idem, p.128

⁵⁶ Freud, Métapsychologie, Le refoulement, Éditions Gallimard, 1968, pag.48

⁵⁷ Freud, Métapsychologie, L’inconscient, Cap. IV, Éditions Gallimard, 1968, pag.48

autonomă de eliberarea a angoasei (exemplu: fobiile de animale). Sistemul Pcs investește mediul asociat reprezentării substitutive pentru a o izola în vederea evitării dezvoltării angoasei. “le systčme Cs ne possédait initialement qu’une petite place qui pût servir de porte à l’irruption de la motion pulsionnelle refoulé, et c’était précisément la représentation substitutive; mais, à la fin, c’est toute la construction avancée phobique qui correspond à cette enclave de l’influence inconsciente.”⁵⁸

Organizarea ‘holografică’ a sistemului mnezic în aparatul psihic (paragraful 3.1) determină refularea ‘în cascadă’ a reprezentanților pulsionali, de la materialul refulat spre reprezentările asociate. Acest fenomen este guvernat de principiul plăcerii, scopul lui fiind evitarea angoasei.

3.6. Destinele pulsuniilor

Pulsuniile, în drumul lor spre satisfacere, interacționează între ele în diferite moduri formând un sistem.

Destinele pulsuniilor sunt influențate de câțiva factori:

- Modul auto-erotic de satisfacere, prezent la începutul vieții se dovedește insuficient pentru unele pulsuni sexuale, dar mai ales pentru pulsuniile de auto-conservare. Acestea nu pot fi niciodată satisfăcute auto-erotic;⁵⁹
- Pulsuniile sexuale se dezvoltă sprijinindu-se pe pulsuniile de auto-conservare.
- Există un conflict între pulsuniile sexuale și pulsuniile de autoconservare;⁶⁰
- Obiectul nu este originar legat de pulsune. Obiectul pulsunii nu este neapărat un corp străin, poate fi o parte a corpului propriu. Pulsuniile sexuale parțiale își schimbă obiectul în cursul evoluției lor. Un obiect poate satisface simultan mai multe pulsuni (l’entrecroisement des pulsions).⁶¹
- Ipoteza conform căreia excitația dureroasă este însoțită de o coexcitație libidinală. Plăcerea masochistă nu este produsă de durere, ci de excitația sexuală care o însoțește.⁶²
- Dubla calitate a eului de subiect și obiect. Capacitatea eului de a se identifica cu obiectul și de a se prezenta seului în calitate de obiect regrează dinamica

⁵⁸ idem, pag.89-93

⁵⁹ Freud, Métapsychologie, Pulsions et destins des pulsions, Éditions Gallimard, 1968, pag.36

⁶⁰ idem, pag.21

⁶¹ idem, pag.19

⁶² S. Freud, Problema economică a masochismului, pag.238

cuplurilor sadism/masochism și voyerism/exhibiționism.⁶³

3.7. *Narcisism vs. iubire de obiect*

Freud definește un *narcisism primar* și normal.⁶⁴ Eul este principalul rezervor de libido.⁶⁵ Din acest rezervor care este eul, libidoul este distribuit obiectelor. Narcisismul care ia naștere prin întoarcerea libidoului de la obiecte este un fenomen *secundar*, construit pe narcisismul primar.⁶⁶

Copilul investește libidinal părinții. Imposibilitatea satisfacerii sexuale, în principal datorită amenințării cu castrarea (cel important factor de tulburare a narcisismului primar⁶⁷), are drept urmare formarea *eului ideal*. Cu această ocazie narcisismul se deplasează de la eul real la eul ideal.

Libidoul eului sărăcește investind obiectele și se îmbogățește prin satisfacțiile sexuale obiectale și prin realizarea idealului.

Pentru eu, formarea idealului este însăși condiția refulării. Pentru a evita angoasa și nerenunțând la iubirea de sine, eul este constrâns să deplaseze narcisismul investind eul ideal.⁶⁸ Tinzând spre ideal, eul refulează dorințele care-l îndepărtează de el.

3.8. *Supraeul*

“C’est ainsi que nous avons dit à plusieurs reprises que le Moi est formé en grande partie d’identifications, lesquelles proviennent de fixations érotiques détournées du Ça, que les premières de ces identifications se comportent toujours dans le Moi comme un instance particulière, en s’opposant au Moi en qualité de Sur-Moi, et que le Moi lui-même, à mesure qu’il gagne en force et en cohésion, devient plus tard capable de résister davantage aux influences exercées par ces identifications. Le Sur-Moi doit la place qu’il occupe dans le Moi, ou, si l’on veut, l’attitude qu’il observe à l’égard du Moi, à un facteur qui présente une double importance et doit, par conséquent, être apprécié à un

⁶³ Freud, *Métopsychoanalyse, Pulsions et destins des pulsions*, Éditions Gallimard, 1968

⁶⁴ Freud, Pentru a introduce narcisismul, 1914, pag.257

⁶⁵ S. Freud, *Nouvelles conférences sur la psychanalyse* Cap. IV, p.140

⁶⁶ Freud, Pentru a introduce narcisismul, 1914, pag.258

⁶⁷ idem, Cap.III, pag.272

⁶⁸ idem, Cap.III, pag.273

double point de vue: en premier lieu, il represente la premiere identification qui s'est produite, alors que le Moi etait encore faible; En deuxieme lieu, il est l'heritier du complexe d'Oedipe et, comme tel, il a introduit dans le Moi les objet les plus appreciers. dans une certaine mesure, il est aux modifications ulterieures du Moi ce que la phase sexuelle primaire de l'enfance est à la vie sexuelle qui suit la puberte. Tout en restant accesible a toutes les influences ulterieures, il n'en garde pas moins toute la vie durant le caractere qu'il doit a ses origines remontant au complexe, c'est-a-dire le pouvoir de s'opposer au Moi et de le dominer.”⁶⁹

Supraeul se formează prin interiorizarea autorității, fapt care îi conferă trei calități: de observator al eului, de conștiința morală și funcția de ideal.⁷⁰ Eul, încercând să evite ‘ l'angoisse de conscience ’, care caracterizează relația lui cu supraeului, refulează dorințele interzise. Eul refulează din ordinul supraeului său.

Supraeul este un observator intern al eului și nimic din intențiile eului nu-i rămâne străin. Astfel, o intenție condamnabilă devine, în fața supraeului, echivalentă cu acțiunea condamnabilă. Consecința este următoarea: “În pofida reușirii, va lua naștere, în consecință, un sentiment de vinovăție, ceea ce constituie un grav inconvenient economic în ceea ce privește intrarea în joc a supraeului...”⁷¹

Am menționat anterior consecințele dublei calități a eului de reprezentant al intereselor seului și de obiect pentru acesta după identificare. (Cap. 3.2) *În mod asemănător, supraeul este atât parte a eului, cât și observator al eului, trăsătură cu multe implicații în structurarea și funcționarea aparatului psihic. În legătură cu aceasta, Freud scrie: “am fi tentați să ne raliem următoarei teze paradoxale: conștiința morală este consecința renunțării la pulsioni. Sau: aceasta din urmă (impusă nouă din exterior) generează conștiința morală, care apoi pretinde noi renunțări.”*⁷² *Renunțarea la satisfacerea pulsională intră într-o reacție auto-catalitică, se auto-generează.*

Supraeul se transmite intergenerațional. La această transmitere contribuie

⁶⁹ S.Freud, Eul și seul, Cap. V, p.141

⁷⁰ S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. III, p.94

⁷¹ S.Freud, Disconfort în cultură, Cap. VII, p.347

⁷² idem, p.348

fenomene legate de narcisism.

“În general, părinții se conformează, pentru educarea copiilor, prescripțiilor propriului lor supraeu.” “Supraeul copilului nu se formează deci nu după imaginea părinților, ci după imaginea supraeurilor lor, capătă același conținut, devine reprezentantul tradiției, al tuturor judecăților de valoare care astfel se păstrează de-a lungul generațiilor”.⁷³

Individul este obligat să renunțe la narcisismul primar, dar nevrând să renunțe la perfecțiunea narcisică a copilăriei sale, găsește două soluții. Una este iubirea părintească prin care reînvie propriul narcisism: iubindu-mi copilul, care este al meu, mă iubesc pe mine.⁷⁴ A doua soluție este deplasarea narcisismului de la eul real la eul ideal, cel din urmă trebuind să posede toate perfecțiunile ca și eul infantil. Rezultatul combinării acestor două forme de transformare a narcisismului este: părinții își iubesc copii în măsura în care aceștia se apropie de perfecțiunea eului ideal al părinților.

Renunțarea la narcisismul primar, impusă din exterior, catalizează auto-copierea supraeului între generații.

3.9. Automatismul de repetiție și reacțiile auto-catalitice

În **Dincolo de principiul plăcerii**, Freud ajunge să definească compulsiunea la repetiție după ce analizează caracteristicile nevrozei traumatice, jocurile copiilor, repetiția în transfer și nevroza de destin.

Particularitățile cazurilor studiate, și dintre ele cel al nevrozei traumatice este cel mai puțin discutabil, “justifică, spune Freud, admiterea compulsiunii la repetiție, care ne pare mai primitivă, mai elementară, mai instinctuală decât principiul plăcerii, pe care adesea îl pune în umbră.”⁷⁵

Încercând o clasificare a fenomenelor pe care Freud le încadrează în categoria compulsiiei la repetiție, se poate ajunge la următoarele tipuri de repetiție. Dorința copiilor de a asculta în mod repetat o poveste plăcută; “prin aceasta, spune Freud, principiul plăcerii nu este contrazis, căci este plauzibil ca repetarea, regăsirea identității să constituie ea însăși o sursă de plăcere.”⁷⁶ O altă categorie este cea a simptomului sau a repetiției în transfer, când repetiția este

⁷³ S. Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse Cap. III, p.94

⁷⁴ Freud, Pentru a introduce narcisismul, 1914, Cap. III, pag.271

⁷⁵ S. Freud, Dincolo de principiul plăcerii, p.36

⁷⁶ op.cit., p.54

neplăcută doar pentru eu iar pentru dorința refulată este o sursă de satisfacție.⁷⁷ În continuare putem delimita tipul de repetiție care pentru Freud este dincolo de principiul plăcerii: repetarea de către copii a evenimentelor neplăcute, simptomele nevrozei traumatice și retrăirea în transfer a unor întâmplări traumatice. Un tip aparte de repetiție este cel întâlnit în fenomenele biologice: ereditatea, embriologia⁷⁸, filogeneza, unde capacitatea de reproducere “face ca un organ pierdut, spune Freud, să fie înlocuit cu altul identic cu primul.”⁷⁹ și [citez] “Migrațiile peștilor, fără îndoială cele ale păsărilor, pe scurt tot ceea ce numim manifestări ale instinctului la animale se produce grație compulsiunii la repetiție.”⁸⁰

După incursiunea făcută în teoria complexității și teoria aparatului psihic a lui Freud, putem face următoarea presupunere: *compulsiunea la repetiție este într-adevăr dincolo de principiul plăcerii, în sensul că nu depinde doar de el. După cum am constatat, repetiția, reproducerea unor agenți ai unui sistem complex este catalizată de alți agenți ai sistemului. Compulsiunea la repetiție este rezultatul interacțiunii neliniare dintre elementele sistemului.*

4. Concluzii

Am făcut această analiză și comparație a celor două teorii pentru a arăta că metapsihologia este o teorie a complexității avant la lettre. Rămâne ca cititorul să aprecieze dacă am reușit.

Se spune adesea că teoria freudiană conține neclarități și chiar contradicții. Înțelegând-o din această nouă perspectivă, e posibil ca ea să ne apară mai coerentă.

Teoria complexității s-a dezvoltat cu ajutorul matematicii aplicate la datele fizicii și biologiei, științe foarte îndrăgite de **Freud**. Despre aplicarea ei la psihanaliză au scris în ultimul deceniu **Michael G. Moran**⁸¹, **Vann Spruiell**⁸² și

⁷⁷ op.cit., p.31

⁷⁸ op.cit., p.55

⁷⁹ op.cit., p.56

⁸⁰ S.Freud, Nouvelles conférences sur la psychanalyse, trad. Anne Berman, Ed. Gallimard, 1932, p.145-146

⁸¹ Michael G. Moran - "CHAOS THEORY AND PSYCHOANALYSIS - THE FLUIDIC NATURE OF THE MIND", Int. Rev. Psycho-Anal., 1991, No.18, p.211

⁸² Vann Spruiell - "DETERMINISTIC CHAOS AND THE SCIENCES OF COMPLEXITY: PSYCHOANALYSIS IN THE MIDST OF A GENERAL SCIENTIFIC REVOLUTION", J. of APA, 1993, No. 41, p.3-44.

Jean-Michel Quinodoz⁸³, printre alții. Întâlnim aici același aceeași compulsiune la repetiție specifică dezvoltării. Abordarea psihanalizei din perspectiva teoriei complexității este posibilă tocmai pentru că psihanaliza conține de la început sămânța acestei teorii.

BIBLIOGRAFIE

1. Freud S. - *Nouvelles conférences sur la psychanalyse, Edition Gallimard, Collection Psychologie, 1936*
2. Freud, S. - *Abrégé de psychanalyse, PUF, 10e, Paris, 1985*
3. Freud, S. - *Au-delà du principe du plaisir, dans Essais de psychanalyse, Petite Bibliothèque Payot, 1963, No.44*
4. Freud, S. - *L'interprétations des rêves, PUF, 1967*
5. Freud, S. - *Le Moi et le Ça, dans Essais de psychanalyse, Petite Bibliothèque Payot, 1963, No.44*
6. Freud, S. - *Le problème économique du masochisme, dans Névrose, psychose et perversion, PUF, Bibliothèque de psychanalyse, Paris, 1973*
7. Freud, S. - *Malaise dans la civilisation, PUF, Bibliothèque de psychanalyse, Paris, 1971*
8. Freud, S. - *Métapsychologie, Pulsions et destins des pulsions, Éditions Gallimard, 1968*
9. Freud, S. - *Pour introduire le narcissisme, dans La vie sexuelle, Paris, PUF, 1989*
10. Gabora, Liane - *Autocatalytic Closure In A Cognitive System: A Tentative Scenario For The Origin Of Culture, Psychology 9 (67), 1998*
11. Holland, John H. - *Hidden order. How Adaptation Builds Complexity, Helis Books, 1995*
12. Kauffman, Stuart A. - *The Origins of Order, Oxford University Press, 1993*
13. Moran, Michael G. - *Chaos Theory And Psychoanalysis - The Fluidic Nature Of The Mind, Int. Rev. Psycho-Anal., 1991, No.18, p.211*
14. Quinodoz, Jean-Michel - *Transitions In Psychic Structures In The Light Of Deterministic Chaos Theory, Int. Psycho-Anal., 1997, No. 78, p.699.*
15. Rosenberg, Benno - *Masochisme mortière et masochisme gardian de la vie, PUF, Paris, 1999*
16. Spruiell, Vann - *Deterministic Chaos And The Sciences Of Complexity: Psychoanalysis In The Midst Of A General Scientific Revolution, J. of APA, 1993, No. 41, p.3-44.*

7 Mai 2000

⁸³ Jean-Michel Quinodoz - "TRANSITIONS IN PSYCHIC STRUCTURES IN THE LIGHT OF DETERMINISTIC CHAOS THEORY" - Int. Psycho-Anal., 1997, No. 78, p.699.